

Проведений аналіз показав, що метод правового регулювання трудових процесуальних відносин, так само як і самі трудові процесуальні відносини, мають свої особливості, які виражаються в специфіці загального положення суб'єктів, юридических фактів, а також характере юридических санкцій, використовуваних при регулюванні цих відносин. Це, в свою чергу, дозволяє зробити висновок про те, що в самому змісті національної системи права в даний момент склалася нова галузь – трудове процесуальне право, яке характеризується своїми виключно цим предметом і методом правового регулювання. В зв'язі з цим в даний момент актуальним є офіційне визнання самостійності трудового процесуального права як правової галузі і формування єдиного, системного, і повного трудового процесуального законодавства. Виділення в національній системі права і законодавства нової галузі – трудового процесуального права, буде мати найбільше значення для ефективного вирішення трудових спорів і, як наслідок, підвищення авторитету і ефективності реалізації норм трудового права.

ЛИТЕРАТУРА

1. Рукавишнікова І.В. Метод в системі правового регулювання суспільних відносин // Правознавство. – 2003. – № 1. – С.217-222.
2. Пешков А.Б. О методі правового регулювання //

Правознавство. – 1971. – № 2. – С.26-29.

3. Генкін Д.М. К вопросу о системе советского социалистического права. // Советское государство и право. – 1956. – № 9. – С.80-87.
4. Шестакова С.Д. Генезис метода российского уголовно-процессуального права в условиях конвергенции и континентальной правовых систем: Теоретико-правовое исследование: Автореф. дисс... докт. юрид. наук: 12.00.09 / Санкт-Петербургский ун-т МВД России. – СПб., 2004. – 42 с.
5. Основы теории государства и права / Отв. ред. С.С. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1969. – 384 с.
6. Общая теория государства и права: Учебник. – М.: Юрайт, 1997. – 416 с.
7. Процевский А.И. Метод правового регулирования трудовых отношений. – М.: Юрид. лит., 1972. – 288 с.
8. Кутюхин И.В. Юридические факты в механизме уголовно-процессуального регулирования: Автореф. дисс... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Владивосток, 2004. – 26 с.
9. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. – Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.
10. Трудовое процедурно-процессуальное право: Учеб. пособие / Под ред. В.Н. Скобелкина. – Воронеж: Изд-во Воронежск. гос. ун-та, 2002. – 504 с.
11. Закон Украины «О порядке разрешения коллективных трудовых споров (конфликтов)» // ВВР Украины. – 1998. – № 34. – Ст.227.

Поступила в редакцию 17.04.2006

ПЛАХОТИНА Н.А. ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Визначено значення методу правового регулювання як критерію виділення в системі права самостійних галузей; виконаний аналіз методу правового регулювання трудових процесуальних відносин і встановлені його специфічні особливості.

PLAHOTINA N.A. FEATURES OF THE METHOD LEGAL REGULATION OF LABOR REMEDIAL LEGAL RELATIONS

Value in a method of legal regulation as criterion of allocation in system of the right for independent branches is determined; the analysis of a method in legal regulation of labor remedial attitudes is executed and its specific features are established.

УДК 346.3

І.О. ПРОЦЕНКО

Генеральна прокуратура України

ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ВИДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ¹

Розглядаються цивільно-правові проблеми співвідношення видів і способів забезпечення виконання зобов'язань, оптимізації їх в залежності від призначення основних, спеціальних видів та видів, що вмонтовані в окремі види зобов'язань. Запропоновано всі види виконання зобов'язань розподілити на чотири групи: загально-цивільні, спеціальні, інституційні та подвійного призначення. Надані рекомендації щодо подолання протиріч.

З формалізацією дуалізму приватного права України

виникла проблема вибору способів забезпечення виконання зобов'язань: на основі цивільного зобов'язання та договору чи на основі концепції господарського зобов'язання, чи інших галузей законодавства. Це зумовлене рядом об-

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: докт. юрид. наук Шишка Р.Б. (ХНУВС).

ставин: збільшенням питомої ваги та видів зобов'язань, їх приналежністю до декількох галузей законодавства, підсиленням приватних засад цивільного законодавства, відмовою від адміністративно-командних важелів, неможливістю застосувати соціальні чи інші важелі ("проробки" виконавців на оперативних засіданнях у партійних та профспілкових органах тощо), можливістю переведення публічного делікту у приватний. Та чи не найбільшим чинником стала відмова від домінування державної власності. За таких умов вибір адекватних змісту зобов'язань та особливостей правового становища їх сторін виду забезпечення є доволі не простим юридично значимим фактом.

Звичай під оптимізацією розуміють вибір і здійснення найкращої програми дій для забезпечення бажаного стану керованого об'єкта. Якщо об'єктом є забезпечення виконання зобов'язань, то під оптимізацією способів забезпечення виконання зобов'язань слід розуміти застосування сторонами таких економічних та правових механізмів впливу на боржника, які найкращим чином забезпечують досягнення мети кредитора. Відповідно ним є спрямована на виконання зобов'язання діяльність боржника, специфіка предмету зобов'язання, строк, ціна. Якщо ж зобов'язання має особистий характер, то найкраще забезпечує його виконання ділова репутація боржника. Напроти, грошові зобов'язання можуть забезпечуватися такими способами, які безпосередньо зв'язані із грошовим обігом, або максимально наближені за природою до таких зобов'язань. Проте при оптимізації, перш за все, слід виходити із природи інтимізованого процесу, а в праві із природи правовідносин. Це тим більше важливо, що самі зобов'язання у новому ЦК України виписані не досить добре.

Спеціальних досліджень проблематики індивідуалізації видів забезпечення виконання зобов'язань раніше не проводилося. Найближче до цієї проблеми надійшли Т.В. Боднар та Р.Б. Шишка. Тому мета статті – розробити і обґрунтувати чітку систему видів забезпечення виконання зобов'язань відповідно до вимог чинного законодавства та сучасних тенденцій його розвитку.

Перший рівень забезпечення виконання зобов'язань заснований на підставах їх виникнення та формі упорядкування відносин між кредитором та боржником, особливо договірних. Ігнорування елементарних правил щодо укладення правочинів та особливо договорів, економічної безпеки, технології ведення переговорів, їх належного юридичного оформлення. Якщо правочин чи поступок не переріс в категорію зобов'язання, що підпадає під вимоги ст.509 ЦК України, то мова може йти лише про захист прав потерпілого шляхом визнання правочину недійсним (п.2 ч.2 ст.16 ЦК України). Такий методологічний підхід важливий у зв'язку з тим, що іноді допускається змішування правового становища учасників цивільних правовідносин.

Проте при визнанні правочину недійсним та застосуванні його наслідків передбачено субсидіарне застосування зобов'язань, особливо із завдання моральної шкоди та збитку. Так, відповідно ч.2 ст.216 ЦК України, передбачено, якщо у зв'язку із вчиненням недійсного правочину другій стороні або третій особі завдано збитків та моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною. Отже, виникає питання: це інститут зобов'язального права чи спеціальний інститут зобов'язального права. Ми схилиємося до другого вирішення і ось чому. Законодавець у подальшому ніде у підгалузі зобов'язального права не вказує на такі підстави виникнення зобов'язань і жодним словом не обумовлюється про

це. Отже, ми можемо визначитись у двох варіантах: або це упуцнення законодавця і авторів проекту ЦК, або спеціальний субсидіарний субінститут правочинів, що максимально за своєю юридичною природою наближений до зобов'язань. Воно по суті так і є, але на зовсім іншій нормативній основі. Власне задля цього в загальні положення про захист цивільних прав внесені положення про збиток та моральну шкоду. Тому при застосуванні правил про зобов'язання тут мова може йти лише про аналогію закону. В іншому разі прийшлося би визнати архаїчність побудови структури ЦК України: не може мова йти про урегулювання відносин із відшкодування збитку та моральної шкоди перед визначення із загальних положень.

Є також інший аспект цієї проблеми, дещо відмінний від запропонованого і заснований на сучасних тенденціях розвитку зобов'язального права та договірного зокрема. Справа у тому, що європейське законодавство і, зокрема, Принципи Європейського контрактного права імплементавали інститут правочинів у зобов'язальне право і тим самим усунули необхідність надто складної конструкції окремого регулювання зобов'язань з відшкодування збитку та моральної шкоди поза нормами зобов'язального права. Вважаємо такий підхід виправданим оскільки в більшій мірі правочини зв'язані із спрямованими на досягнення правового результату діями, які засновані на домовленості сторін. Інші правочини і, зокрема, заповіти, містять власний механізм їх врегулювання, що не потребує застосування загальних положень зобов'язального права. До того, якщо ми підемо таким шляхом, то вирішиться й проблема із третьою особою в правочинах - кредитором. До тих пір доцільність її існування у ч.2 ст.216 ЦК України є досить сумнівною. Варто нагадати, що ніде більше окрім цієї статті третя особа у інституті правочинів не вказується.

Звідси зазначений рівень забезпечення виконання зобов'язань отримує своє належне місце як його правочинний і найбільш поширений напрям. Зобов'язання, які виходять за межі правочинних, наприклад із від'ємним змістом (утриматися від учинення певних дій), мають свій механізм. До того можливість їх існування є доволі спірною. Чи можна врегулювати цивільним правом те, від чого особа утрималась: не ущипнула когось, не завдала образливих ляпасів, не "набила морду" хаму тощо. Тут явно конфліктують вимоги чинного законодавства та звичайні правила поведінки.

Отже, перший рівень способів забезпечення виконання зобов'язань таїться у підставах їх виникнення: правильно підібрані сторони зобов'язання, вибрана їх юридично бездоганна конструкція, максимально передбачені можливі ризики та прийняті відповідні міри щодо їх усунення тощо. Якщо бути добре обізнаним у цих тонкощах, то у подальшому можна уникнути багатьох пов'язаних із виконанням зобов'язання проблем.

Другий, уже спеціальний рівень забезпечення виконання зобов'язань пов'язаний і видами, чи як ще вказується способами, що передбачені у ст.546 ЦК України. Проте він стосується лише цивільних зобов'язань, і не всі з них можуть застосовуватися стосовно господарських зобов'язань, що передбачені ГК України. Такий висновок заснований на п.2 ч.1 ст.193 ГК України, де вказано, що до виконання господарських договорів застосовуються відповідні положення ЦК України з урахуванням особливостей, передбачених цим кодексом.

Під способами забезпечення виконання зобов'язань прийнято розуміти спеціальні правові засоби, що в інтересах кредитора гарантують боржником виконання основ-

ного зобов'язання. Вони мають факультативний характер до основного зобов'язання і можуть бути відсутні при наявності у боржника високої ділової репутації та високого ступеня довіри між сторонами зобов'язання. Так які ще можуть бути додаткові забезпечення кредиту банку, якщо у ньому знаходиться рахунок позичальника, і банк добре знає його історію та кредитну історію свого постійного клієнта, або ще краще одного із засновників, зокрема? Забезпечення тут може полягати у належних позичальнику як засновнику частках або акціях, або його незаплямованій бездоганній репутації.

Допустимість застосування способів забезпечення виконання зобов'язань зумовлюється видом та характером самого зобов'язання, способом волевиявленням його сторін. Способи забезпечення зобов'язання можуть також зумовлювати його виникнення – бути його передумовою. Тому у таких випадках вони передують виникненню основного зобов'язання. До тих пір поки на вимогу позичальника не буде укладено договір застави говорити про позитивний висновок щодо надання кредиту та укладення відповідного договору не можна.

Забезпечуючи зобов'язання слідує долі основного. Якщо ж за якимись причинами основне зобов'язання не відбулося, то зобов'язання, що його забезпечує свою силу також втрачає. Проте одна з них (ломбардна застава) виділилась окремо і складає спеціальний вид діяльності. Це стосується й іпотечного кредитування.

Проте вказані у Главі 49 ЦК види забезпечення виконання зобов'язань не є єдині. Аналіз чинного законодавства надає можливість всі способи забезпечення виконання зобов'язань поділити на чотири групи:

- загально цивільні. Так, згідно ч.1 ст.546 ЦКУ, виконання зобов'язань може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притримуванням, задатком. Вони відносяться до основних. При тому сама неустойка має подвійне призначення: як спосіб забезпечення виконання зобов'язання та як санкція норми цивільного права. Побоювання її застосування і спонукає боржника до належного виконання зобов'язання. Лише у такій своїй іпостасі неустойка може сприйматися як вид забезпечення зобов'язання. У тому разі, коли вона реалізується, вона переростає у свою іншу іпостась – санкцію норми права та вид у цивільно-правовій відповідальності, що саме й підкреслено у ст.611 ЦК України. У ст.230 ГК України правда своєрідно безпосередньо вказано, що неустойка відноситься до штрафних санкцій у господарському законодавстві;

- спеціальні, що передбачені окремими галузями законодавства, господарським (відмова від укладення договору на подальше), морським (затримання корабля). У тому ж ГК України у ст.239 вказані й інші види, що мають характер цивільно-правових: зупинення операцій за розрахунками суб'єктів господарювання, припинення експортно-імпорتنних операцій, скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання, що може здійснюватися у тому числі й на вимогу його кредитора;

- інституційні – на рівні окремих інститутів цивільного права. Так, згідно ст.735 ЦКУ, платник ренти не має права відчужувати майно, передане йому під виплату ренти, не інакше як за згоди одержувача ренти. Ще більше деталізовані інституційні способи у ст.754 ЦКУ стосовно забезпечення виконання договору довічного утримання слугує такий спеціальний його субінститут, як мораторій на відчуження до смерті відчужувача переданого за договором довічного утримання майна, а рівно передавати його у заставу. На це майно не може бути звернене стягнення

протягом життя відчужувача. Стосовно забезпечення виконання грошових зобов'язань складаються спеціальні способи забезпечення їх виконання. Так, Постановою КМУ "Про укладення угод з реструктурування простроченої станом на 1.01.2004 р. заборгованості юридичних осіб за кредитами, залученими державою або під державні гарантії, та бюджетними позичками" від 10.08.2004 р. передбачено використання угод для реструктуризації простроченої заборгованості. Тож договір на реструктуризацію боргу відноситься до способів забезпечення виконання уже існуючого зобов'язання, у тому числі й позадоговірною;

- подвійного призначення. Такі забезпечувальні засоби можуть мати самостійне значення, а можуть слугувати забезпеченню іншого зобов'язання. Законом або договором можуть бути встановлені інші види забезпечення виконання зобов'язання (ч.2 ст.546 ЦКУ). Це може бути обов'язок страхувати (хеджувати) ризик невиконання зобов'язання. Забезпечувальні властивості мають деякі форми безготівкових розрахунків: акредитивів, інкасо, безакцептне списання, передоплата та ін. Визначені забезпечувальні якості властиві деяким видам договорів, зокрема договорам страхування, кредиту, лізингу, факторингу, форфейтингу. Особливим способом подвійного призначення є відступне. Перше і основне його призначення проявляється як спосіб припинення зобов'язання (ст.600 ЦКУ) чи законне звільнення боржника від його юридичного обов'язку перед кредитором. Інше, не менш важливе, його завдання – забезпечення виконання зобов'язання. Це пояснюється тим, що досягнута одночасно з укладенням договору домовленість сторін про можливість відступного є правочином із відкладальною обставиною за яким виникнення права на відступне залежить від настання певної обставини. За таких умов надання відступного замість виконання основного зобов'язання має забезпечувальне значення як і задаток. По суті відступне є й заміною виконання. Для забезпечення виконання зобов'язання можна застосувати змішаний договір, особливо для забезпечення зобов'язань при договорі купівлі-продажу з відкладальною умовою.

Способи забезпечення виконання зобов'язання за їх правовою природою можна поділити на правочинні (засновані на правочинні) і, зокрема, договірні та законні. В той же час, виходячи з диспозитивності цивільного права, може йти мова про їх двоїсту природу. Але виникає питання: чи можна застосовувати законні способи забезпечення виконання зобов'язань стосовно договірних зобов'язань? Відповідаючи на це питання ми повинні виходити із принципів свободи договору, що передбачені ст.627 ЦК України та передбачених законом обмежень. Розуміється, що держава та органи місцевого самоврядування, як власники державних та муніципальних підприємств, повинні мати певні важелі впливу на них. Такими є обмеження у виборі контрагентів. Так, відповідно до ст.75 ГК, державне комерційне підприємство зобов'язане приймати та виконувати доведені до нього в установленому законодавством порядку державні замовлення та державні завдання, а також враховувати їх при формуванні виробничої програми, визначені перспектив свого економічного і соціального розвитку та виборі контрагентів, а казенного підприємства основним споживачем (понад 50 відсотків) продукції є держава та переважаючим (понад 50 відсотків) є виробництво суспільно необхідної продукції (ст.76 ГК України).

Способами забезпечення виконання зобов'язань можуть бути встановлені рішенням суду на вимогу кредито-

ра чи інших осіб. До них належить заборони на відчуження майна чи накладення арешту на майно боржника. Вони застосовуються на стадії вирішення спору виходячи із загальних положень матеріального та процесуального права.

При оптимізації вибору способів забезпечення виконання зобов'язань слід враховувати, що універсальні можуть бути застосовані для всіх зобов'язань, та чисто зобов'язально-правового спрямування, що можуть бути використані лише для забезпечення виконання певних зобов'язань. Наявність високої ділової репутації учасника цивільних правовідносин є своєрідною гарантією виконання не тільки його зобов'язань, але й інших юридичних обов'язків. Гарантія та особливо порука може мати універсальний характер.

Вибір способів забезпечення виконання зобов'язань може буди здійснено як на стадії його виникнення, так і у

подальшому. Проте слід мати на увазі, що, відповідно до ст.651 ЦК України, зміна договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлене договором або законом. До таких відносять застереження у договорі, у тому числі й форсмажорні.

Отже, при виборі способів забезпечення виконання зобов'язань слід враховувати їх галузеву приналежність, вид, специфіку основного зобов'язання, загальне правове становище сторін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України. -К.: Атака. 2003,
2. Цивільний кодекс України. -К.: Атака. 2003.

Надійшла до редколегії 10.02.2006

ПРОЦЕНКО И.А. ОПТИМИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ ВИДОВ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЫПОЛНЕНИЯ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ

Рассматриваются гражданско-правовые проблемы соотношения видов и способов обеспечения выполнения обязательств, оптимизации их в зависимости от назначения основных, специальных видов и видов, вмонтированных в отдельные виды обязательств. Предложено все виды выполнения обязательств распределить на четыре группы: общегражданские, специальные, институционные и двойного назначения. Представлены рекомендации по преодолению противоречий.

PROTSENKO I.A. OPTIMIZATION IN SYSTEM OF KINDS TO MAINTENANCE PERFORMANCE OF OBLIGATIONS

Civil-law problems a parity of kinds and ways of maintenance performance of obligations, their optimization are considered depending on purpose of the basic, special kinds and the kinds built in separate kinds of obligations. It is offered all kinds of performance of obligations to distribute on four groups: common civil, special, institutional and double purpose. Recommendations for overcoming contradictions are submitted.

T.V. УСЕНКО

Східноукраїнський національний університет імені В. Даля

УДК 331.108.32(477)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ІНВАЛІДІВ В УКРАЇНІ¹

Розглянуто питання праці осіб з пониженою працездатністю та особливості виникнення і припинення трудових правовідносин інвалідів.

Сьогодні правове регулювання праці інвалідів є однією з малодосліджених проблем трудового права України. Ця категорія людей належить до громадян, які потребують особливого правового захисту і вимагають додаткових гарантій щодо охорони праці.

Дослідженню цієї теми приділяли увагу такі вчені, як

Г.І. Чанишева, Н.Б. Болотіна, В.І. Прокопенко, І.Я. Кисельов, С. Бондарчук, М. Московченко, Б. Сташків та інші.

В останніх наукових дослідженнях правового регулювання праці осіб з пониженою працездатністю автори надають увагу питанням трудових відносин з інвалідами, і предметом розгляду є питання праці осіб з пониженою працездатністю в цілому, а особливості виникнення і припинення трудових правовідносин інвалідів практично не розглядалися, тому мета нашої роботи – розвідка особли-

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд. юрид. наук Реус О.С. (СНУ ім. В. Даля).